

संपादकीय

॥ न मे भक्त प्रणश्यति ॥

सकारात्मक विचार देणारे संक्रमण

आजपासून सूर्य मकर राशीत प्रवेश करतो आहे. म्हणजेच दक्षिणायन संपून उत्तरायणाला सुरुवात झाली. उत्तरायण याचा अर्थ दिवस मोठा आणि रात्र लहान होत जाणं. आजपासून सूर्योदय हळूहळू लवकर होऊ लागेल आणि सूर्यास्त देखील लांबलेला असेल. दक्षिणायणामध्ये याच्या उलट परिस्थिती असते. रात्र मोठी असते आणि दिवस लहान असतो आणि म्हणूनच सृष्टीमध्ये घडून येणारे हे संक्रमण मनुष्य आणि समाजालासुद्धा अधिक उत्साही बनवण्यासाठी त्याच्यामध्ये सकारात्मकता आणण्यासाठी भारतीय संस्कृतीने प्रयत्न केलेला पाहायला मिळतो. प्रामुख्याने आपला देश हा शेतीप्रधान आहे, कृषीप्रधान देश आहे आणि संक्रांत हा सण शेतीशी अधिक संबंधित आहे. कारण महाराष्ट्रामध्ये मकरसंक्रांत म्हणून साजरा होणारा हा सण पंजाबमध्ये 'लोहिरी' या नावाने साजरा होतो, हरियाणामध्ये 'सक्रांत' या नावाने, पश्चिम बंगालमध्ये 'पुष्य संक्रांती' या नावाने, आसाममध्ये 'मेघ बिहू' या नावाने तर आंध्र प्रदेश, तामिळनाडू या दक्षिणेतल्या राज्यांमध्ये तो 'पोंगल' म्हणून साजरा होतो. या सर्व ठिकाणी शेतीमधून आलेले उत्पन्न घरी आणले जाते. त्याची पूजा केली जाते आणि ते एकमेकांना देण्याचाही प्रकार अनेक प्रांतांमध्ये दिसतो. महाराष्ट्रातसुद्धा संक्रांतीच्या दिवशी डाळ आणि तांदूळ हे एकमेकांच्या घरी देण्याची पूर्वीपासून पद्धत आहे. अजूनही खेड्यापाड्यांमध्ये ही पद्धत पाहायला मिळते. तिळगुळाचे लाडू, ऊसाचे तुकडे, बोरं आणि खिचडी म्हणजेच डाळ आणि तांदूळ हे आपापल्या परिचितांच्या घरी जाऊन देण्याची पद्धत आहे. याचा अर्थ शेतीने आपल्यासाठी जे काही दिलेलं आहे ते एकमेकांना वाटून त्यातला आनंद घेण्याचा आणि एकमेकांमध्ये संवाद वाढवण्याचा तो एक उपक्रम म्हणता येऊ शकतो आणि अशा अर्थाने सकारात्मक विचार करण्याचा एक संस्कार संक्रांतीच्या निमित्ताने सहजपणे जोपासला गेलेला पाहायला मिळतो. म्हणून आजच्या दिवशी 'तिळगुळ घ्या, गोड गोड बोला' असे म्हणण्याची देखील परंपरेने एक पद्धत आहे. म्हणजेच कौटुंबिक पातळीवर, सामाजिक स्तरावर सामाजिक सद्भाव जोपासला जाईल अशा प्रकारचा उदात्त हेतू त्यामधून दिसून येतो. संक्रांत म्हटल्यानंतर आपल्याला त्याचा एक नकारात्मक अर्थ देखील सांगितला गेलेला आहे. परंतु तो तितकासा योग्य ठरत नाही. संक्रांत याचा अर्थ की येणाऱ्या संक्रांतांना ओळखून आपण आपल्या प्रवृत्तीमध्ये किंवा मनोवृत्तीमध्ये बदल करणे हा त्यामागचा हेतू असतो.

शेतीपूरक सण

संक्रांतीच्या निमित्ताने सृष्टीमध्ये जे काही बदल घडून येतात तेसुद्धा आपल्या मनासाठी, शरीरासाठी अधिक पोषक असतात आणि ते बदल स्वीकारण्याची तयारी करणे अशा अर्थाने देखील या संक्रांतीचे महत्त्व लक्षात घेण्याची आवश्यकता आहे. प्रामुख्याने भारतीय संस्कृतीकडे जर आपण अधिक डोळसपणे पाहिले तर यातला एकही सण हा रिकामपणाचे लक्षण नाही हे लक्षात येईल. मग तो चैत्र पाडवा असो, संक्रांत असो

किंवा होळी असो, दसरा असो. कुठलाही सण काढून बघा त्या प्रत्येक सणांमध्ये व्यक्तीचं, समाजाचं, कुटुंबाचं हित पाहिले गेलेले आहे. संक्रांतीचा सण सुद्धा हा अत्यंत व्यापक अर्थाने सामाजिक सद्भाव जपणारा आणि समाजातला एकोपा टिकवून ठेवणारा सण आहे. जेव्हा एकमेकांना 'तिळगुळ घ्या, गोड गोड बोला' असे म्हणतो त्यावेळेला त्यामागच्या सदिच्छा, शुभेच्छा त्यांना देतच असतो. परंतु सणांमधून जपला गेलेला सर्वात मोठा उद्देश म्हणजे या निमित्ताने भारतीय संस्कृतीला आतापर्यंत टिकवून ठेवण्यात आलेले यश आहे. यात काही शंका नाही. म्हणून संक्रांत या सणाकडे बघताना अधिक व्यापक दृष्टीने बघितले पाहिजे. महाराष्ट्रामध्ये हा सण अतिशय उत्साहाने साजरा होतो. संक्रांतीपासून सुरू होणारा हा मकरसंक्रमणाचा काळ रथसप्तमीपर्यंत गृहीत धरला जातो. म्हणून महाराष्ट्राच्या अनेक भागांत महिला वर्गाचे हळदीकुंकवाचे किंवा वाण वाटण्याचे समारंभ होत असतात. कुठेतरी आपल्या भागातील आपल्या परिसरातील परंपरांना आणि आपल्या चालीरीतींना जपण्याचा तो एक अतिशय उत्तम पर्याय ठरलेला आहे. या निमित्ताने आपापल्या परिसरातील आणि हितचिंतकांना एकत्र बोलावले जाते आणि त्यांच्याशी संवाद साधण्याचा नकळतपणे प्रयत्न घडून येत असतो. म्हणून संक्रांत सणाचा विचार करत असताना त्यामागे असलेला व्यापक दृष्टिकोन हा अधिक महत्त्वाचा ठरतो.

सुसंवादाचे निमित्त

अनेक वेळा संक्रांत म्हणजे संकट असा एक समज झालेला आहे. तो सुद्धा अतिशय चुकीचा म्हणावा लागेल. संकट असा जर त्याचा अर्थ असता तर त्याच दिवशी 'तिळगुळ घ्या गोड गोड बोला' असे म्हणण्याची पद्धतही रूढ झाली नसती. संकट ओळखून सावध होण्याचा संदेश म्हणजेच 'तिळगुळ घ्या गोडगोड बोला' असा त्यातला मतितार्थ किंवा गूढ अर्थ समजून घेतला तर आपण संक्रांत या शब्दाचा मूळ अर्थ संक्रमण आहे तो लक्षात येऊ शकेल. म्हणजे सृष्टीमध्ये बदल घडून येतोच आणि त्या सृष्टीच्या अनुषंगाने मनुष्यामधल्या स्वभावामध्ये वागण्या बोलण्यामध्ये किंवा सतर्क होण्याच्या दृष्टीने बदल घडून येणे हेच अधिक योग्य ठरते. पौष महिन्यामध्ये शिशीर ऋतू सुरू झालेला असतो. वातावरणात गार वारे वाहत असतात आणि या वाऱ्यांचा आनंद पतंग उडवण्याच्या निमित्ताने घेता येत असतो. मात्र याच पौष महिन्यामध्ये थंड वाऱ्यांमुळे शरीराची त्वचा शुष्क किंवा कोरडी होण्याची शक्यता असते. या काळामधला आहार हा मर्यादित परंतु पोषक कसा राहिल याचादेखील विचार केला गेला. तो एरवी लक्षात आला नसता. परंतु त्याला धार्मिक अंगाने गुंफले गेले आणि म्हणून या काळामध्ये गुळाचे अधिक सेवन होईल आणि तिळाचा सुद्धा जास्त वापर होईल अशा प्रकारची योजना केली गेली. ज्या ज्या गोष्टी सृष्टीतून, शेतीमधून मिळतात. त्या त्या वस्तूंचा उपयोग करण्यासाठी प्रोत्साहन देण्याचे काम या सणांच्या निमित्ताने झालेले आहे. असा हा सकारात्मक विचार मांडणारा संक्रांतीचा सण म्हणता येतो.